

200 jaar Maatschappij van Weldadigheid

Droom en weldaad

200 jaar Maatschappij van Weldadigheid

DROOM EN WELDAAD

Jan Mensink | Wil Schackmann | Angelie Sens

De drie belangrijkste auteurs, Wil en Angelie zijn grootheden op hun gebied

Inhoudsopgave

- 8 Voorwoord
- 10 Verklarende woordenlijst
- 12 Tijdlijn van de Maatschappij van Weldadigheid

Hoofdstuk 1 | door Angelie Sens

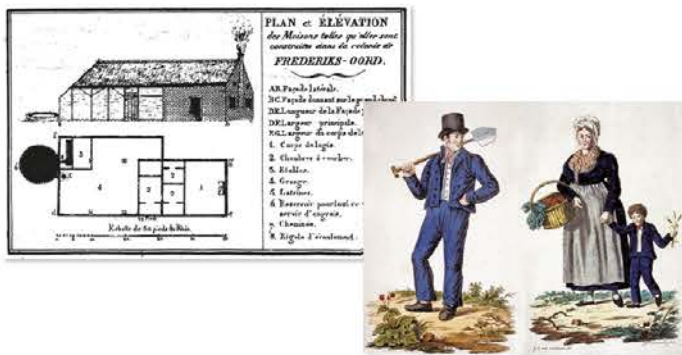
HET GEESTESKIND VAN JOHANNES VAN DEN BOSCH

- 17 Jaar zonder zomer
- 18 Johannes van den Bosch
- 20 Blauwdrukken voor welvaartsbevordering
- 22 Drenthe en de Maatschappij van Weldadigheid
- 25 Zeven koloniën in zeven jaar tijd
- 28 La Société de Bienfaisance
- 30 Maakbaarheid van de natuur
- 32 Maakbaarheid van de mens
- 33 Projecten in Suriname en op Java
- 35 Bejubeld en verguisd
- 38 Nogmaals: Johannes van den Bosch
- 42 Interview met bestuurslid Jan Willem van den Bosch
- 48 Ooggetuigenverslag van Jacob van Lennep

Hoofdstuk 2 | door Wil Schackmann

STICHTING VAN DE KOLONIËN VAN WELDADIGHEID

- 55 Crowdfunding avant la lettre
- 57 Het opmetzelen tot de begaande grond
- 58 Proefkolonisten uit het hele land
- 62 Kontrakten met Korporatien en Gemeente Besturen
- 66 Hij is een slecht mens zeiden ze en gaven niets
- 67 Een bestaan voor voltallige huisgezinnen
- 70 Ongenode kolonist
- 71 Bouw van de andere vrije koloniën
- 73 De zoon van een koorddanser
- 74 Toevlucht voor bedelaars en wezen

Start verving
Jhr. François van Westerbeeck start met verving in het gebied bij Vledder en Nijensleek. Hij laat voor de afvoer van turf de Westerbeeksloot graven.

De familie Van Heloma bouwt een landhuis in het gehucht Westerbeeksloot
Dit is het huidige Huis Westerbeeck.

Verenigd Koninkrijk der Nederlanden
Willem I wordt koning van het Verenigd Koninkrijk.

Aankoop van landgoed Westerbeeksloot door de Maatschappij van Weldadigheid
in het Zuidwesten van Drenthe.

1614

1640

1774

1780

1815

1818

1818

1818

Ontstaan Westvierdeparten
Op de grens tussen Drenthe en Friesland wordt een vaart gegraven voor de afvoer van turf. De eigenaren van de grond staan een vierde deel van hun grond af voor de aanleg van de vaart, die de naam Vierdeparten krijgt. We kennen nu nog de West- en Oostvierdeparten.

Geboorte Johannes van den Bosch
te Herwijnen op 2 februari.

Oprichting Vereniging Maatschappij van Weldadigheid

Aanleg van Kolonie I (De Proefkolonie), bouw van 52 koloniewoningen.

Aanleg Kolonie III
Ruim honderd koloniewoningen worden gebouwd, later Willemsoord genoemd.

Aanleg Kolonie IV, Wilhelminaoord.

Drankverbod in de koloniën
Om misbruik van sterke drank tegen te gaan wordt het loon van de kolonisten uitbetaald in 'winkelkaartjes', die ze in de koloniewinkels kunnen besteden. Later wordt een koloniemunt ingevoerd.

Aanleg Kolonie Wortel
in de Zuidelijke Nederlanden - vrije landbouwkolonie.

1820

1820

1821

1821

1821

1822

1822

1823

Willem & Marianne in Kolonie III bij kolonisten-gezinnen opgenomen
De kinderen dragen de opmerkelijke achternaam 'der Nederlanden'. De anonieme geldschietster, die zich 'P. Nederlander' noemt betaalt voor de opname.

Stichting van Kolonie V, de bedelaarskolonie Ommerschans
Ommerschans is een onvrije kolonie voor landlopers en bedelaars.

Aanleg Kolonie VI, Willemsoord-Steggerda.

De koloniewoningen krijgen meer grond dan de oorspronkelijke drie morgen (ca. 2,5 ha.), uit Kolonie I worden woningen verplaatst naar de andere koloniën.

Aanleg van Kolonie II
Bouw van nogmaals 52 koloniewoningen. Kolonie I en II worden later samengevoegd en krijgen de naam Frederiksoord.

1819

1819

Onderwijs in de koloniën verplicht

Tijddlijn

VAN DE MAATSCHAPPIJ VAN WELDADIGHEID

Aanleg Kolonie VII
Hier worden maar 26 koloniewoningen gebouwd.

1823

1823

De Kinderkolonie
In Veenhuizen worden drie gestichten gebouwd voor de opvang van vondelingen en weeskinderen. Later worden ook landlopers en bedelaars opgenomen.

Het Landbouwkundig Instituut

In Wateren wordt een landbouwschool gesticht voor de kolonistenzones.

1823

1823

Aanleg Kolonie Merkplass
in de Zuidelijke Nederlanden - onvrije kolonie.

1825

1825

Invoering Tuchtreglement voor de vrije koloniën

Elke kolonie krijgt een Raad van Tucht die zo nodig zaken voorlegt aan de 'Raad van Politie' die recht spreekt.

1827

1827

Instelling van een ziekenfonds
De kolonisten betalen contributie en hebben recht op medische zorg. De Maatschappij van Weldadigheid stelt een eigen geneesheer aan.

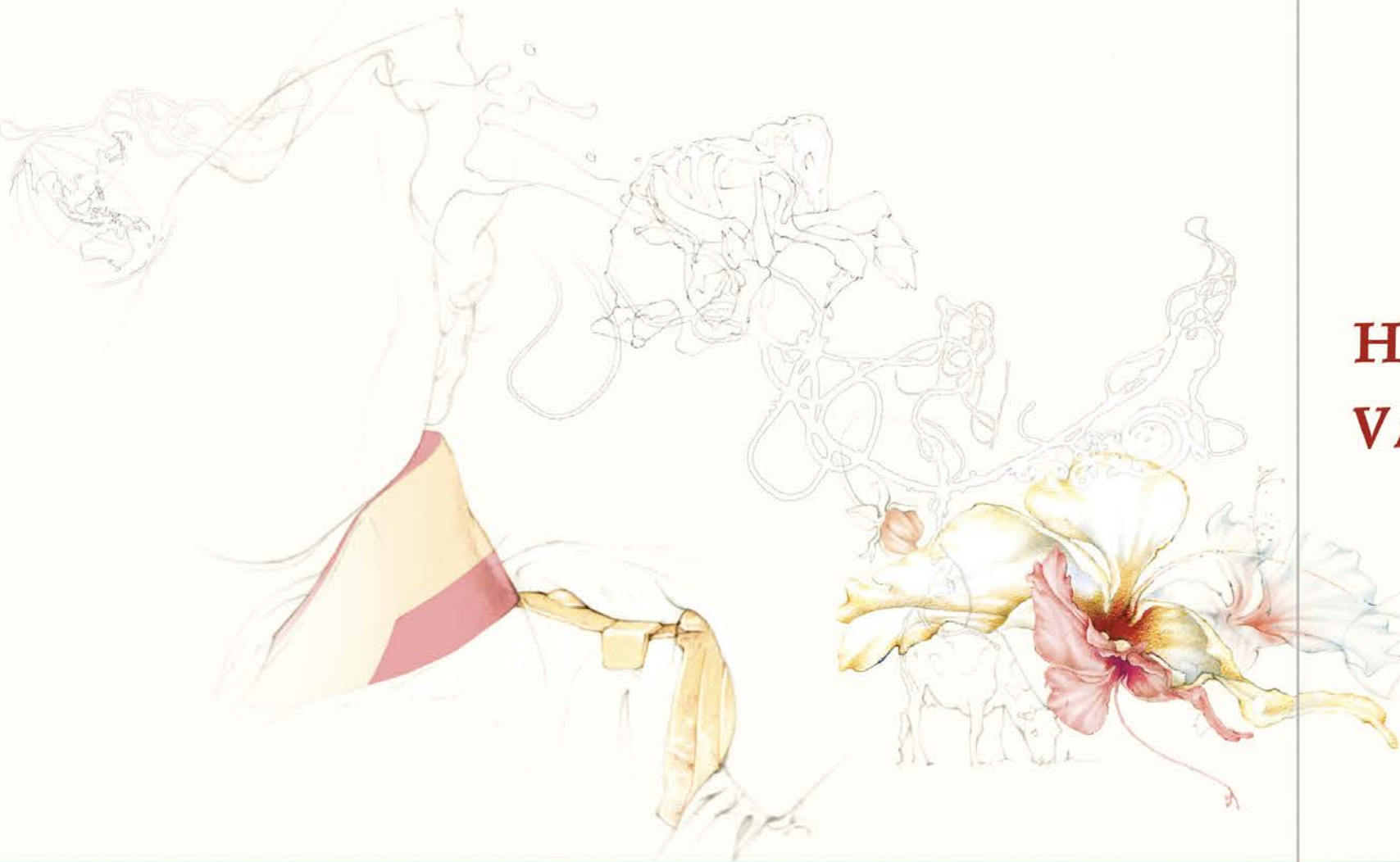

België onafhankelijk
België behoort niet meer bij (de) Nederland(en).

1830

1837

Bouw synagoge te Willemsoord

Na de nederlaag in Waterloo in 1815 laat Napoleon een zwaar verstoord Europa achter, door oorlogen geteisterd en economisch lamgelegd. De overzeese handel met Engeland, de Indonesische archipel en Suriname en de Antillen heeft zwaar te lijden gehad door een handelsboycot. In het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden is nauwelijks werk, veel mensen zijn afhankelijk van de bedeling. In deze verwarrende wereld trekt een energiek en daadkrachtig man de aandacht met zijn visie op nieuwe kansen: Johannes van den Bosch. Op macroniveau snijdt hij sociaaleconomische vraagstukken aan over land en arbeid, met de blik vooruit gericht op economische groei en welvaart. Zijn werkterrein beperkt zich daarbij niet tot de lage landen aan de Noordzee.

Hoofdstuk 1 | door Angelie Sens

HET GEESTESKIND VAN JOHANNES VAN DEN BOSCH

Jaar zonder zomer

'Het geluid van de explosie weergalmde hevig. Overspoeld door een modderstroom, schreeuwden en gilden moeders en kinderen, denkend dat de wereld grauw was geworden.'

Op 10 april 1815 is de Indonesische archipel getuige van de grootste vulkaanuitbarsting in de geschiedenis. De 4.200 meter hoge vulkaan Tambora op het eiland Sumbawa spuwt vuur, gevolgd door enorme explosies, een alles verzengende lavastroom, wervelwinden en een niets en niemand ontziende tsunami. De uitbarsting heeft 1.400 meter van de vulkaan weggeslagen, een krater van zes kilometer in doorsnede achterlatende. De klap is in de hele Indische archipel te horen. Door de aanhoudende asregens is het eiland rijk drie dagen lang in duisternis gehuld.

De gevolgen van deze natuurramp zijn niet alleen voor Sumbawa desastreus. De Indonesische vulkaanuitbarsting heeft ingrijpende gevolgen voor

Koninkrijk Holland

Napoleon verliest bij Waterloo en Verenigd Koninkrijk der Nederlanden
Koning Willem I ingehuldigd

1800

1810

1820

1830

1840

1850

1860

De intelligente Johannes moet al vroeg in zijn leven de notie hebben gehad dat de natuur bedwingbaar is, móet zijn. En niet alleen de natuur. Hij groeit op in een tijd dat de 'Verlichting' mensen in Europa in haar greep krijgt, met denkbeelden die het menselijk geluk op aarde hoger waarden dan een eeuwig leven in een hiernamaals. De mens wordt in staat geacht zijn of haar leven op aarde zelf vorm te geven. Volgens dit Verlichtingsgedachtegoed ligt het lot niet meer in handen van bovennatuurlijke wezens, maar van de mens zelf. Dat is in die tijd revolutionair. Het leven van Johannes van den Bosch staat tot aan zijn dood op 28 januari 1844 in het teken van de maakbaarheid van de natuur én de maakbaarheid van de mens.

Het is dan ook niet voor niets dat hij, na een blauwe maandag als apothekersleerling in Amsterdam, op jonge leeftijd kiest voor een carrière als ingenieur. De enige mogelijkheid om daar een opleiding voor te volgen biedt het leger. Op 18-jarige leeftijd legt hij met goed gevolg zijn examens af, het is dan 1798. Van den Bosch mag zich voortaan genie-officier noemen. Enige maanden later zit hij op een schip dat hem naar de Indonesische archipel zal brengen.

Zijn eerste standplaats daar is Batavia (nu Jakarta). Hier ontwerpt hij verdedigingsplannen en maakt carrière in het militaire apparaat. In 1804 treedt hij in het huwelijk met Catharina Lucretia de Sandol Roy, dochter van Simon de Sandol Roy, de uit Zwitserland afkomstige chef-staf in de Indonesische archipel. Op zijn eigen landgoed ten westen van Batavia legt Van den Bosch zich toe op de tropische landbouw. Hij is nog geen dertig en hij heeft het al gemaakt.

De rust van het jonge gezin, er zijn inmiddels vier kinderen geboren, wordt danig verstoord met de komst van de nieuwe gouverneur-generaal Herman Willem Daendels begin 1808. Het botert niet tussen beide mannen, om het zacht uit te drukken. Nadat Van den Bosch in mei 1808 op eigen verzoek eervol uit militaire dienst is ontslagen met de rang van kolonel, wijdt hij zich aan zijn landgoed Soedimara. Ruim twee jaar later zet Daendels hem het land - Java - uit. Na enige omzwervingen arriveren Van den Bosch en de zijnen in 1811 weer in Nederland. Dat is in 1806 veranderd van een Republiek in een koninkrijk onder de Franse koning Lodewijk, de broer van keizer Napoleon, en vervolgens in 1810 ingelijfd bij het Franse Keizerrijk. Het gezin Van den Bosch wordt in 1812 en 1813 gezegend met nog twee kinderen.

Kolonel Johannes van den Bosch verdient zijn sporen eind 1813 en begin 1814 met het verjagen van de Fransen uit Utrecht en Naarden. In de tussen-

tijd, in februari 1814, overlijdt zijn geliefde vrouw plotseling op 27-jarige leeftijd. In 1815 wordt hij als genie-officier belast met de waterwerken bij de bouw van Fort Willem I in Maastricht.

Terug op het ministerie van Oorlog in Den Haag werft hij troepen voor de overzeese koloniën. Hij maakt er veel werk van om 'onze jongens' te verzekeren van elementaire 'arbeidsvoorwaarden' voordat ze de grote, verre reis gaan maken: goede huisvesting, goed voedsel, goede kleding, basisgezondheidszorg en een basisopleiding. In deze aanpak zijn al de kiemen zichtbaar van wat Van den Bosch enkele jaren later voor ogen heeft in de koloniën van Weldadigheid.

Ondanks zijn drukke werkzaamheden ziet Van den Bosch in die jaren kans om te lezen en te leren over een breed scala aan onderwerpen: defensie, landbouw, economie en sociale kwesties, om er slechts enkele te noemen. Hij maakt kennis met en correspondeert met deskundigen en geleerden uit binnen- en buitenland, onder wie de sociale hervormers Robert Owen en Philipp Emanuel von Fellenberg. Hij bouwt een uitgebreid netwerk op dat zich uitstrekt tot de koninklijke familie.

De vooruitziende, intelligente, initiatiefrijke, enthousiaste en charmante Van den Bosch wil gehoord worden. Hij heeft namelijk iets te vertellen. En niet zomaar iets, nee, hij heeft oplossingen voor prangende kwesties die het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden wereldwijd dwars zitten.

▲ Sociaal hervormer Robert Owen gelooft dat de aard en het karakter van mensen verbetert als je hun omgeving ten goede verandert. Hij beschreef zijn gedachtegoed in het essay 'A new view on society' in 1816.

◀ Op 30 november 1813 landt Willem Frederik van Oranje, de zoon van de gevluchte erfstadhouder, in Scheveningen. Op 30 maart 1814, een dag na de bekrachtiging van de nieuwe grondwet, wordt hij ingehuldigd als Soeverein Vorst Willem I en is Nederland een monarchie. (N.L. Penning, 1813, Rijksmuseum)

Twee soorten armen

In zijn Verhandeling becijfert Van den Bosch 'de omvang der armoede, of het getal der armen'. Bij elkaar schat hij dat er in 1818 zo'n 190.000 mensen niet in hun eigen inkomen kunnen voorzien. Dit is 1/11 van de totale bevolking van de 'Noordelijke Provincie', het huidige Nederland.

Om de grootte van de groep mogelijke en nu onbenutte werkrachten te bepalen, verdeelt Van den Bosch de 'armen' in twee soorten: mensen die kunnen werken en zij die dat niet kunnen. Dat zijn 'de ouden, zwakken, blinden, doofstommen, kreupelen of gebrekkigen, hulpeloze of verlatene kinderen, weezen, vondelingen, waanzinnigen en onvermogene kraamvrouwen'.

De armen die wel kunnen werken, onderscheidt hij in drie soorten: 'de zoodanigen, wien het noch aan geschiktheid noch aan den wil ontbreekt om te arbeiden; in de tweede plaats de vagebonden en bedelaars in staat om te werken; en ten derde, toevallige armen, die slechts gedurende eenigen tijd, door buitengewone omstandigheden, buiten de mogelijkheid gesteld zijn om door hunnen arbeid te bestaan.'

'Wie tot den arbeid onbekwaam is, die heeft aanspraak op de hulp zijner medeburgers', vindt Van den Bosch. Armen daarentegen die wel kunnen werken moeten niet met 'liefdegiften' onderhouden worden. Dat leidt er alleen maar toe dat werkloze mensen en hun kinderen 'den arbeid ontwerpen, ja in luijen lediggang worden opgevoed'. Werk is immers 'eene volstrekte behoefte: zonder denzelven wordt hij lui, vadzig, ziekelijk, en niet zelden een slecht lid der maatschappij'.

Na een flink betoog concludeert hij: 'Arbeid derhalve, arbeid alleen, kan als een geschikt middel worden aangemerkt om de armoede te bestrijden.' De groep mensen die nu niet in hun eigen onderhoud kunnen voorzien maar wel 'geschikt om te arbeiden' zijn, schat hij in op zo'n 140.000 zielen.

LIJST der onderscheidene soorten van Armen in de Noordelijke Provinciën, op eene bevolking van ruim twee millioenen Zielen, volgens de voorstaande evenredigheid.

*—

1ste KLASSE, ongeschikt voor den arbeid.

Oude afgeleefden.	17,760 Zielen.
Blinden.	1,920
Doofflommen.	950
Kreupelen.	8,240
Weeskinderen.	7,200
Vondelingen.	4,000
Zieken en arme Kraamvrouwen.	8,000
<i>Totaal.</i>	48,070

2de KLASSE, geschikt om te arbeiden.

Tijdelijke noodlijdenden.	20,000
Bedelaars en Vagebonden.	50,000
Armen, in staat om te arbeiden.	72,030
<i>Generaal totaal.</i>	190,100 Zielen.

De berekening van Van den Bosch over het aantal armen dat in staat is om te werken in het noordelijke deel van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden, het huidige Nederland.

▲ Boer of een heiverker met een spade. (Willem Witsen, 1884-1887).

 'Hoe die, door middel eener gedeeltelijk fabricerende, gedeeltelijk landbouwende Kolonie, uit verarmde leden der maatschappij zamengesteld, in dadelijke werking te brengen, en alzoo eene klasse van menschen, sedert lang aan den arbeid ontwend, van lieverlede daartoe op te leiden, hen te beschaven, tot zelfbestaan te brengen, en dus éénmaal met voordeel voor zich en voor het algemeen aan de maatschappij terug te geven.'

(Verhandeling, pag. 1x)

Drenthe volwaardige provincie in het Koninkrijk der Nederlanden
Beschouwing van Ameshoff over Drenthe

1800

1810

1820

1830

1840

1850

1860

De koloniën trekken bezoekers uit het hele land. Op zaterdag 5 juli 1823 komen de 21-jarige Jacob van Lennep en zijn deftige studievriend Dirk van Hoogendorp aan in Frederiksoord. De studenten maken die zomer een rondreis door de noordelijke provincies van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden 'om den landaart en de zeden en gewoontens der ingezetenen te leeren kennen'. Met oog voor detail schrijft Van Lennep dagelijks levendige verslagen, waaronder deze kritische rapportage van zijn bezoek aan de koloniën. Later staat hij bekend om zijn populaire historische romans, het verslag van zijn voetreis geeft hij echter niet uit. Pas in 1942 publiceert zijn kleinzoon dit onder de titel *'Nederland in den goeden ouden tijd'*.

OOGGETUIGENVERSLAG VAN JACOB VAN LENNEP

De twee vrienden vertrekken vanuit een herberg in Meppel. De vorige avond hebben zij gesoupeerd met twee bevallige jongedames met een menigte koffers en hoedendozen. Vervolgens schrijft Jacob:

Zaterdag 5 Julij

Te zes ure was ons goed gepakt en wij aan 't ontbijt dat ik zoo lang rekte als noodig was om de dames beneden te zien. Na een kort onderhoud gaven wij elkander duizend zegenwenschen op reis, en eens zooveel bedankjens voor het aangenaam gezelschap, namen een aandoenlijk afscheid, en verlieten te zeven ure de stad. –

Eerst liep de weg langs een voetpad door weiden, vervolgens door veengrond met eikenhakhout en kamperfolie beplant, en ten laatsten door korenvelden, in twee uren naar Steenwijk, dat door deszelfs geweldige hooge wallen een schrikbarend aanzien heeft, aan 't postkantoor vonden wij brieven. Van Hogendorp had voor vier jaren de stad zeer in verval gevonden, doch nu scheen de nabijheid van Frederiksoord er eenig

◀ Portret van Jacob van Lennep (Adrianus Johannes Ehmle, 1829-1863, Rijksmuseum).

Vanuit vogelperspectief is de oude koloniestructuur goed zichtbaar gebleven in het gebied van de Maatschappij van Weldadigheid. Het wegenpatroon is rechtlijnig en het land erachter blokvormig. Langs de hoofdwegen liggen koloniewoningen als lintbebouwing op regelmatige afstand van elkaar, met kleine stukjes landbouwgrond erachter. Parallel hieraan liggen koloniewoningen aan secundaire wegen, op dezelfde strakke manier ingedeeld. De centrale voorzieningen liggen meest op de kruispunten. De kaarten van 1800 (hier links) tot heden geven een goed beeld van de ontwikkeling van de landbouwkoloniën. De luchtfoto's tonen de huidige situatie met nieuw gebouwde koloniewoningen.

Landkaarten en luchtfoto's

GEBIEDSONTWIKKELING IN VOGELVLUCHT

De ontginning is in 1818 gestart vanuit Frederiksoord. De structuur van het landschap hier sluit aan op de infrastructuur die er vóór de koloniën al was, zoals het landgoed Westerbeecksloot. Dit landgoed lag toen midden in een heide- en veengebied en was ontsloten door de Westerbeecksloot met wegen naar het Overijsselse Steenwijk, het Drentse Vledder en het Friese Noordwold.

Toch herinnert de ruimtelijke opbouw van Frederiksoord en Wilhelminaoord zelfs nu nog sterk aan de oude koloniestructuur. In de omgeving van Huis Westerbeek zijn de meeste collectieve voorzieningen gebouwd voor tewerkstelling van de armen en voor onderwijs. De laanbeplanting biedt doorkijkjes naar de blokken met rechthoekige, kleine landbouwpercelen.

Door de jaren heen is de wegenstructuur intact gebleven, al is het bouwvolume vergroot. Op de kaart van ca 1850 is te zien dat de intensiteit van de bebouwing is toegenomen, later neemt de perceelgrootte toe en zijn een aantal woningen weer verdwenen.

▼ Frederiksoord en Wilhelminaoord staan al aangegeven op deze kaart uit 1822. De Westerbeecksloot is bij de ontginning verbreed en verlengd. Haaks hierop zijn twee zijkanalen gegraven waarlangs de heide in rechthoekige patronen is ontgonnen. Via dit kanaal werden materialen aan- en afgevoerd.

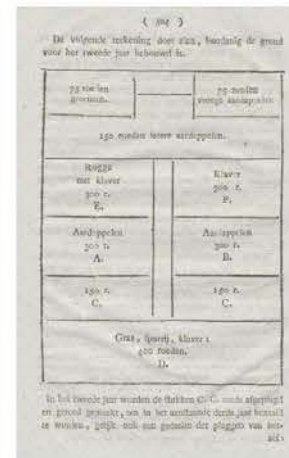
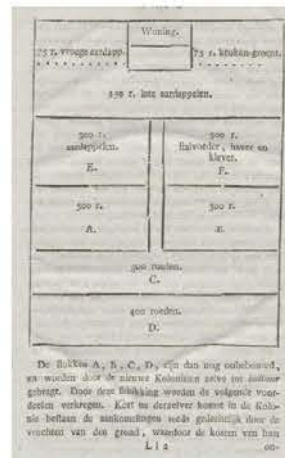
▶ De sterke sociale controle in de Merksplas-Kolonie tekent zich nog steeds af in het landschap. Dreven, beplanting en statige gebouwen zijn strak hiërarchisch geordend. (foto: Ludo Verhoeven).

▼ Het eerste jaar zijn alleen de percelen vlakbij het huis verbouwd met vroege en late aardappelen en tuingroenten. De overige stukken grond moeten door de kolonist zelf in cultuur worden gebracht in het tweede en derde jaar.

Nieuwe landbouwkoers

In de periode van 1818 tot 1859 heeft de Maatschappij veel geïnvesteerd in de aankoop van woeste grond. In 1859 is echter nog geen veertig procent van de grond in de vrije koloniën in cultuur gebracht. Dit brengt een

groot renteverlies met zich mee. Het merendeel van de woeste grond levert niets op.

De verkaveling en landinrichting is doelmatig en rationeel, zoals te verwachten is bij een dergelijke georganiseerde kolonisatie. De kavels zijn rechthoekig en liggen aan een weg. De geografische uitgestrektheid van de langgerekte koloniën en het Instituut te Wateren belemmeren echter efficiënt beheer en toezicht.

De kavels hebben een omvang van circa drie hectare per koloniewoning. De indeling van de grond in dergelijke kleine bedrijfjes blijkt geen gelukkige opzet. De veronderstelling van Johannes van den Bosch dat een bedrijf van deze omvang aan een gezin van zes personen een volledig bestaan kan bieden, is onjuist gebleken. Al in 1827 is geconcludeerd dat de bedrijfsgrootte zeker tweemaal zo groot moet zijn. Dit is niet doorgevoerd, waarschijnlijk vanwege de grote financiële consequenties.

Daarnaast wordt per hoeve nog een ingewikkeld vruchtwisselingsysteem gehanteerd. Het is immers niet goed voor de grond en de opbrengst als elk jaar op dezelfde grond hetzelfde gewas wordt geteeld. Een veld waar eerst aardappels stonden, wordt het jaar daarop bijvoorbeeld beplant met rogge en klaver. De teelt van veel verschillende gewassen maakt het toezicht door de Maatschappij echter niet erg doeltreffend. Bovendien blijft blijvend grasland achterwege door de verschillende vruchtwisselingsystemen. De Maatschappij moet daardoor veel hooi aankopen.

Veel waarde wordt gehecht aan de mestvoorziening. Alle stoffen die maar enigszins bruikbaar zijn om het land vruchtbaar te maken worden benut. Ook de invoering van de teelt van brem als groenbemester getuigt van de vindingrijkheid van Johannes van den Bosch. De wortels van de brem halen stikstof diep uit de ondergrond. Die kan het jaar daarop weer planten voeden. Tootdat de stikstof uit de ondergrond op is, want die voorraad blijkt niet onuitputtelijk. Het verhogen van de vruchtbaarheid is dus slechts van korte duur en de teelt van brem als groenbemester wordt niet voortgezet.

Herverkaveling en reorganisatie

In 1859 start een grondige herverkaveling en bijbehorende reorganisatie. Dan zijn er slechts twintig vrijboeren, maar dat aantal wordt in 1860 en 1861 sterk uitgebreid. In twee jaar tijd worden 170 kolonistenarbeiders gepromoveerd tot vrijboer. In 1865 is het aantal vrijboeren opgelopen tot 242. Door het verdwijnen van koloniewoningen kan schaalvergroting voor de vrijboerhoeves worden gerealiseerd met elk zo'n 8-12 hectare grond.

De gronden van de kolonistenarbeiders worden tussen 1864 en 1867 samengevoegd. Zo ontstaan naast vrijboerhoeves ook zes grote hoeves van ongeveer 50 hectare, elk met een modern bedrijfsgebouw. Door de reorganisatie moeten tijdens de herverkavelingsjaren vijftig vrijboeren en vijftig kolonistenarbeiders verhuizen.

Het kapitaal voor de bouw van de grote hoeves wordt verkregen door de verkoop van het Instituut voor de Landbouw te Wateren met bijbehorende gronden. In Frederiksoord sticht de Maatschappij de hoeve Koning Willem III, in Wilhelminaoord de hoeven De Dankbaarheid en 's-Gravenhage en in Willemsoord de hoeven Generaal Van den Bosch, Utrecht en Amsterdam. De Maatschappij neemt de boerderijen in eigen exploitatie onder toezicht van een bedrijfsleider. In elke boerderij is stalruimte voor 24 stuks grootvee, 42 stuks jongvee en 8 paarden. De Maatschappij schaft een groot aantal gereedschappen en werktuigen aan.

In mei 1895 schrijft de directeur van de Maatschappij, de heer Job van der Have, een 'Vrijboer-Hoeven-Wedstrijd' uit die loopt tot augustus 1896. Prijzen van f50 en lager, benevens getuigschriften worden in augustus 1896 aan hem of haar toegekend, wiens hoeve en al wat daartoe behoort, met de meeste zorg en overleg gedreven of gehouden wordt.' Alle vrijboerhoeven in de Maatschappij van Weldadigheid worden op verschillende tijden bezocht door de directeur, onderdirecteuren en wijkmeesters. Zonder onderling overleg maken zij aantekeningen. Per onderdeel zijn 0 tot 3 punten te behalen, tot een totaal van maximaal 100 punten.

Ruim tweehonderd hoeven doen aan de wedstrijd mee en na herhaalde bezoeken wordt besloten er 53 onderling nader te vergelijken. Om ook een oordeel van personen buiten de kolonie te verkrijgen, wordt een commissie van vier heren benoemd. Het verslag in Erica meldt in 1897 dat de beoordeling geen gemakkelijk werk was, 'ware niet vooraf een puntenstelsel opgemaakt'.

Opvallend genoeg komen de beoordelingen Middelmatig en Slecht niet voor. Het schoonhouden van de gewassen en de zorg voor waterafvoer laten het meest te wensen over. Beide zaken zijn van het hoogste belang voor het verkrijgen van goede opbrengsten en er wordt niet aan getwijfeld dat daarin door deze wedstrijd verbetering wordt gebracht.

De eerste prijs bedraagt f50. Twee vrijboeren behalen een gelijk aantal punten van 93 1/3, daarom worden de eerste en tweede prijs verenigd en krijgt ieder f35. De laagst scorende vrijboer met 65 punten krijgt f2.

Door de 53 hoeven werden de volgende punten behaald:

	Uitm.	Goed.	Onvold.
Voor Algem. toestand van huis, erf, tuin en land (netheid, zindelijkheid en orde)	27	24	2
Toestand der gereedsch. voor landbouw en melkerij	7	41	5
Onderhoud van het vee, voornamelijk de wijze waarop dit geschiedt	16	32	5
Mestbewaring en mestbereiding	15	82	6
Wijze van zaaien en planten	8	39	6
Schoonhouden der gewassen	13	28	12
Waterafvoer	4	20	20

▲ Uitslag van de 'Vrijboer-hoeven-wedstrijd' in Jaarboekje Erica.

▲ Job van der Have is directeur van 1894 tot 1905. Vanaf 1895 is hij ook eerste luitenant bij het Korps gevormd uit de Scherpschuttervereniging te Frederiksoord.

De koloniën bestaan in 1865

uit 1.200 hectare bouwland,

100 hectare bos, 600 hectare heide

en 100 hectare wegen en erven.

Totaal ca. 2.000 hectare.

De bevolking telt 2.400 zielen.

In de jaren zestig ging Alice de Boer, 'meisje Slingerland', naar de Tuinbouwschool in Frederiksoord. 'In die tijd zei men dat meisjes naar de tuinbouwschool gingen om aan de man te komen - en in mijn geval lukte dat', lacht ze. Eenmaal afgestudeerd kochten zij en haar man Rob de Boer een stuk grond van de Maatschappij om een azalea-kwekerij te beginnen. Dankzij de contacten met klanten in hun plantenzaak burgerden ze in. Dat de Tuinbouwschool uiteindelijk verdween uit Frederiksoord bezorgde hen veel hartzeer. 'Het was een hele goede school', blikt ze terug. 'Ontzettend zelfstandige mensen kwamen hier vandaan, de leerlingen waren gewild in het hele land en ook in het buitenland.'

Interview met 'tuinhaas' Alice de Boer

'MAG IK MIJ NU OOK EEN KOLONIST NOEMEN?'

De Tuinbouwschool was in die jaren bekender dan de Maatschappij van Weldadigheid, denkt Alice de Boer. 'Kijk maar eens in een oude Bosatlas. Bij Frederiksoord staat de Tuinbouwschool vermeld, dat leerde je ook op de lagere school.' Ook haar vader, die uit Amsterdam kwam, haalde zijn diploma aan de Tuinbouwschool, dat was in 1935. Daarna trok hij naar Indië, later kwamen haar ouders in Steenwijk wonen. In 1964 begon Alice Slingerland (1948) zelf op de Tuinbouwschool. Zij woonde nog bij haar ouders.

De opleiding duurde drie jaar. Omdat Frederiksoord nogal afgelegen lag, kwamen veel leerlingen bij mensen in het dorp in de kost, wat inhield dat er voor hen gekookt en gewassen werd. In haar tijd waren er zo'n 120 leerlingen, in de jaren tachtig groeide dit uit tot ruim 500. 'De kostgangers namen vanuit het hele land iets mee naar hier, andere gewoonten en dingen. Dat droeg bij aan de ontwikkeling van de mensen die hier woonden.'

Later wilden sommige leerlingen liever zelfstandig wonen, maar er waren daarvoor niet genoeg zelfstandige wooneenheden. Huisvesting werd

▲ Met de Kolonietram langs de monumenten.

Tochten langs de monumenten

De Maatschappij van Weldadigheid heeft twee monumenten- en natuurfietsroutes uitgezet van 27 en 36,5 km. Ook prachtige wandelroutes van 3,5 tot 8 km leiden langs Huis Westerbeeck, verschillende koloniewoningen, de Gaarkeuken, Het Koloniekkerkje en het Sterrebos. De routes zijn verkrijgbaar bij het Huis van Weldadigheid, waarin het Museum de Proefkolonie is ondergebracht. Bezoekers van het 'Huis van Weldadigheid' in Frederiksoord kunnen met de Kolonietram een rondrit maken langs de monumenten van mei tot en met oktober, op afspraak.

Een andere fietstocht, het 'Weldadig rondje', uitgezet door lokale ondernemers, start bij Hotel Frederiksoord en voert langs de bijzondere monumenten in de Vrije Koloniën van Weldadigheid en langs de desperado-koloniën.

Overige Rijksmonumenten

Van alle koloniën is het grootste aantal monumentale gebouwen bewaard gebleven in Frederiksoord en Wilhelminaoord. Naast de gebouwen van de Maatschappij van Weldadigheid staan hier ook de in 1884 gebouwde Tuinbouwschool, het voormalige Rustoord II uit 1904, het voormalige postkantoor dat dateert van rond 1900 en de dokterswoning uit 1910 op de Rijksmonumentenlijst.

Historie van de Rijksmonumenten

Huis Westerbeeck

Huis Westerbeeck aan de Majoor van Swietenlaan 28 in Frederiksoord is onderdeel van de eerste aankoop van het landgoed Westerbeecksloot door de Maatschappij van Weldadigheid in 1818. Dit wit gepleisterde eenvoudige landhuis met een hardstenen trap naar de bel-etage is gebouwd omstreeks 1770.

Het landgoed Westerbeecksloot is genoemd naar Jhr. François van Westerbeeck, commandeur van de vesting Steenwijk. In 1614 komt hij met de Vledder markegenoten overeen dat hij het oostelijk deel van Nijensleek, grenzend aan Moersbergen, verkrijgt om dit te vervenen. De turfhandel bloeit, hout wordt immers schaars en turf biedt een alternatieve brandstof. Als tegenprestatie moet hij het gebied ontsluiten. Daarvoor laat hij een kanaal graven naar de Vledder Aa, de naar hem genoemde Westerbeecksloot. Via deze waterweg wordt de afgegraven turf verscheept naar de Vledder- en Steenwijker Aa, eerst naar Blokzijl en vervolgens over de toenmalige Zuiderzee naar Holland en zelfs Zeeland. Nabij de Westerbeecksloot bouwt hij een huis, dat is afgebeeld op de kaart van Cornelis Pijnacker uit 1634.

De bezittingen van François van Westerbeeck gaan in 1726 over naar Steven van Royen (†1760). In 1766 verkopen zijn erfgenamen het gehele

▲ Het eerste Huis Westerbeeck dat staat aangegeven op de Kaart van Cornelis Pijnacker uit 1634 is rond 1830 afgebroken. Rechts van Steenwijk en net boven de doorgaande weg richting Vledder.

landgoed Westerbeecksloot aan Jhr. Nicolaas van Heloma. Tussen 1766 en 1774 laat Jhr. Nicolaas van Heloma een nieuw herenhuis bouwen 'op Westerbeecksloot', het huidige Huis Westerbeeck. Na zijn overlijden nemen de broers Tjeerd en Marcus van Heloma de bezittingen over. Zij zijn erg actief in het gebied met vervening, ontginning en het aanleggen van wegen.

In 1817 wordt het landgoed publiek geveild en de heer R.A.L. Nobel uit Elburg, lid van de Drentse Staten, wordt de nieuwe eigenaar. Hij heeft er zelf nooit gewoond, want in maart 1818 gaat het bezit over naar de Maatschappij van Weldadigheid. In de stukken na 1818 verliest Westerbeeck de letter c en wordt het als Westerbeeck geschreven.

◀ Huis Westerbeeck in 1818 en nu

Huis Westerbeeck dateert uit ca 1774 en is in 1965 op de Rijksmonumentenlijst geplaatst. In 1991 krijgt het landhuis ook het internationale blauw-witte monumentenschildje. Dit geeft aan dat het gebouw een bijzondere culturele waarde heeft en bij gewapende conflicten zoveel mogelijk ontzien moet worden.

Huis Westerbeeck heeft vele bewoners gekend. De eerste directeur van de Maatschappij, Benjamin van den Bosch, bewoont Huis Westerbeeck van 1818 tot 1821. Als hij zijn functie neerlegt, komt zijn oudere broer generaal Johannes van den Bosch er waarschijnlijk eind 1822 te wonen met zijn tweede vrouw, Mina de Sturler, tot 1827. Daarna is het bewoond door ambtenaren van de Maatschappij van Weldadigheid en zelfs door kolonistengezinnen.

Vanaf 1860 wordt Huis Westerbeeck verhuurd aan derden. In 1890 wordt het de ambtswoning van de geneesheer van de Maatschappij. Van 1912 tot 1957 wordt het huis bewoond door de burgemeesters van de gemeente Vledder. In 1936 wijzen Commissarissen van de Maatschappij een verzoek van de

moedebestrijding en verheffing. Ook herkent ze de monumentale bebouwing van na circa 1870 niet als een aan het kolonielandschap toegevoegde erfgoedwaarde, maar ziet dit als verstoring. ICOMOS beoordeelt de nominatie met een 'deferral'. Dit houdt in dat de inschrijving wordt uitgesteld. Nederland en België krijgen de gelegenheid het dossier beter te onderbouwen, opnieuw te schrijven en weer in te dienen.

*'Als het leidt tot een jaar langer genomineerd zijn
dan is dat niet erg.
Je bent tenslotte genomineerd'*

Jan Mensink

Dat is bij de Maatschappij van Weldadigheid even slikken, om het zacht uit te drukken. Natuurlijk is de Maatschappij van Weldadigheid heel trots dat de koloniën Frederiksoord en mogelijk Wilhelminaoord wel in aanmerking komen. Deze vrije koloniën zijn immers nu nog eigendom van de Maatschappij van Weldadigheid. Volgens het advies van ICOMOS maken de vrije koloniën Frederiksoord en Wilhelminaoord - zonder de andere koloniën - een grote kans om op de Werelderfgoedlijst geplaatst te worden. In Frederiksoord en Wilhelminaoord leeft de gedachte 'beter iets dan niets'.

De Stuurgroep is echter van mening dat het hele stelsel van armoedebestrijding met vrije en onvrije Koloniën van Weldadigheid voor alle groepen armen, als één is ingediend, en in zijn geheel een plek verdient op de Werelderfgoedlijst. De Stuurgroep blijft zich dan ook inspannen alle koloniën op

▲ Het omvangrijke nominatiedossier wordt aangeboden aan UNESCO.

de Werelderfgoedlijst geplaatst te krijgen. De minister van OCenW neemt de lijn van de Stuurgroep over. Gedeputeerde Cees Bijl van provincie Drenthe reist in juni af naar Parijs en later Bahrein om daar invloed uit te oefenen om alsnog een positief advies te krijgen voor alle zeven koloniën.

Op 30 juni 2018 wordt de nominatie besproken in het Werelderfgoedcomité van UNESCO. Er blijkt internationaal veel steun om landschappen van armoedebestrijding op de Werelderfgoedlijst te plaatsen. Vanwege het strenge advies van ICOMOS wordt echter besloten om het advies 'deferral' - nieuw dossier schrijven - om te zetten in een 'referral'. Dankzij een voorstel van Brazilië krijgen Nederland en België extra tijd om te laten zien waarom alle koloniën van de Maatschappij van Weldadigheid deze status gezamenlijk verdienen. Nederland en België worden uitgenodigd om het dossier binnen drie jaar aan te vullen en opnieuw voor te leggen. Dat wil zeggen dat het nominatiedossier opnieuw op de agenda kan komen in 2019, 2020 of 2021.

In 2020 valt na een nominatieproces van ruim tien jaar hopelijk een definitief besluit. Helaas is het niet gelukt op de Werelderfgoedlijst te komen in het jaar dat de Maatschappij van Weldadigheid tweehonderd jaar bestaat.

2018 - Bezoek van Koning Willem Alexander

Op 20 april 2018 brengt Koning Willem Alexander in het kader van het 200-jarig bestaan van de Maatschappij van Weldadigheid een bezoek aan Frederiksoord. Het is een stralende lentedag, waarbij Zijne Majesteit in klein gezelschap wordt ontvangen in Huis Westerbeeck, waar de geschiedenis tweehonderd jaar geleden startte en Johannes van den Bosch heeft gewoond. De koning wordt bijgepraat over de historie, maar nog meer over de nieuwe sociaal-maatschappelijke plannen in het gebied.

In de voormalige Tuinbouwschool spreekt de koning met betrokkenen over de plannen om hier zowel tienermoeders op te vangen als ouderen te huisvesten. Onderwijs op het gebied van de zorg krijgt een belangrijke functie, ook moet dit een plek worden voor nieuwe technologieën waarmee ouderen langer thuis kunnen blijven wonen.

Bij het nieuwe Huis van Weldadigheid genieten de koning en ruim duizend bezoekers in de zon van een prachtig eenmalig voor deze dag geschreven theaterspektakel, opgevoerd door de spelers van het Pauperparadijs en de

Pauperband. Een achttal kinderen van de basisscholen overhandigt de koning een boek, waarin ruim 200 leerlingen hun idealen voor de toekomst hebben beschreven. De koning reageert enthousiast en zegt de kinderen toe hun boekwerk nauwkeurig te bestuderen.

2018 - Tweehonderd jaar Maatschappij van Weldadigheid

In het Huis van Weldadigheid wordt op 20 april 2018 een symposium gehouden over sociale vernieuwing waarbij mensen nieuwe kansen krijgen, ook hier in Frederiksoord, geïnspireerd door het gedachtegoed van Johannes van den Bosch. De aanwezigen zijn onder de indruk van de twee inleiders, mevrouw Mariëtte Hamer, voorzitter van de SER en Herman Pleij, emeritus hoogleraar historische Nederlandse letterkunde. De presentatie ligt in handen van Daphne Bunschoek. Door deelname aan het tv-programma 'Verborgenen verleden' heeft zij ontdekt dat zij, net als vele andere Nederlanders, afstamt van voorouders uit de koloniën.

GERARD ADRIAAN VAN SWIETEN BOSCHBOUWSCHOOL

